

7. Москвитянин. – 1843. – Ч. V, №9. – С. 243–264, смесь.
8. Переписка Я.К.Грота с П.А.Плетневым. – СПб., 1896. – Т. II. – С. 949.
9. Листи П.Куліша до М.Погодіна // Рад. літ-зн. – 1957. – №7. – С. 75–76.
10. Аксаков С. Сочинения: В 5 т. – Т. 3: Письмо редактору "Молвы". – М.: Правда, 1966. – С. 200.
11. Киевская Старина. – 1898. – №2. – С. 36.
12. Русский архив. – 1892. – Кн. XI. – С. 302–303.
13. Ростовський архів Бодяньського–Тітова. – Ч. 5136. – С. 36. – Недатований лист Куліша до Ол.Гатцука.
14. Барсуков М. – Т. VII. – С. 141.
15. Лотман Ю.М. в школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь. – М.: Просвещение, 1988. – 352 с. – С. 320.
16. Вибрані листи П.Куліша, укр. мовою писані. – С. 256.
17. Виноградов И. Первый биограф Гоголя // Вторые Гоголевские чтения. – М., 2003. – С. 42–51.
18. Куліш П. Листи до М.Д.Білозерського / О.Р.Федорук. – Львів, 1997.
19. П.Кулиш. Опыт биографии Н.В.Гоголя. А.Т.Тарасенков. Последние дни жизни Гоголя. Н.Котляревский. Н.В.Гоголь. – М.: Альтернатива-Евролинец, 2003. – 244 с.: илл.
20. Михед П. Два прочитання одного тексту // Михед П.В. Пізній Гоголь і бароко: українсько-російський контекст. – Ніжин, 2002. – С. 141.

УДК 821.161.1.09

В.М.Бережняк

Гоголезнавец – професор Г.В.Самойленко

У статті здійснюється огляд наукових праць Г.В.Самойленка, присвячених життю і творчості М.В.Гоголя.

В статье осуществляется обзор научных работ Г.В.Самойленка, посвящённых жизни и творчеству Н.В.Гоголя.

This article is about scientific works by H.V.Samoylenko, dedicated to the life and work of great M.V.Gogol.

"Дивный Гоголь, из гениев гений" цікавив багатьох істориків, краєзнавців, філологів. Про нього написано багато. Чимало таємниць життя і творчості великого письменника залишаються нерозгаданими. Вчені Ніжинської вищої школи І.Кулжинський, П.Заболотський, І.Сребницький, М.Сперанський, розпочинаючи з середини ХІХ ст., намагалися постійно висвітлювати

невідомі факти з життя гімназиста М.Гоголя. Сучасні гоголезнавці П.Михед, Н.Жаркевич, Ю.Якубіна, Є.Михальський, О.Ковальчук та інші працюють над архівними матеріалами і визначають роль м.Ніжина та Гімназії вищих наук кн.Безбородька в житті та творчості М.Гоголя. Серед них найбільш відомим є Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат літературної премії імені М.Коцюбинського, почесний громадянин міста Ніжина, доктор філологічних наук, професор Григорій Васильович Самойленко.

Літературознавець, історик культури України, бібліограф, гоголезнавець Г.В.Самойленко написав про Миколу Гоголя близько вісімдесяти праць. З них – чотири монографії, два бібліографічні покажчики, три методичні статті, решта – наукові статті з гоголезнавства.

Відкриття Г.В.Самойленком Гоголя відбулося в роки вчителювання в Згурівській школі-інтернаті Київської області (1963–1970), коли й на уроках, і під час підготовки шкільних вистав, і в походах по гоголівських місцях він відчув потяг до особи автора, його літературних героїв. З 1970 року, працюючи в Ніжинському педагогічному інституті на посаді викладача, доцента, а з 1988 року і професора кафедри світової літератури та історії культури, Г.В.Самойленка захопило "гоголевское мастерство лепки художественного образа, умение Гоголя создавать яркий пластический рисунок и его проникновение во внутренний мир персонажей, привлекал внимание и язык писателя, материальность и предметность его мира" [10, с. 3].

Глибоке наукове вивчення спадщини Гоголя Г.В.Самойленко розпочав у 1979 році, коли за його ініціативи як завідувача кафедрою російської та зарубіжної літератури в Ніжинському педагогічному інституті вперше була проведена Всесоюзна Гоголівська конференція, присвячена 170-річчю з дня народження письменника [10, с. 4]. З того часу вчений Г.В.Самойленко інтенсивно досліджує життя і творчість Гоголя ніжинського періоду, поетапно розкриває зміну психології письменника, який легко постає іншим залежно від ситуації, хоча був дуже вразливим. Ці риси порізно проявляються протягом усього життя Гоголя. У 1979 році у газеті "Під прапором Леніна" (1979, 14 квітня) надрукована перша стаття доцента Г.В.Самойленка "Свято єднання: про Міжнародну Гоголівську конференцію у Ніжині". А потім були колективні монографії, наукові збірники, відповідальним редактором яких був Григорій Васильович, бібліографічні покажчики. У Ніжині набирає розвитку гоголезнавство, яке з кожним роком збагачується новими науковими працями під керівництвом завідувача кафедрою російської та зарубіжної літератури.

Літературознавець Г.В.Самойленко бере участь у Перших (1982) та Других Гоголівських читаннях (1984), які відбуваються у Полтаві, де виступає з доповідями про гоголівські традиції у радянській багатонаціональній літературі, визначає місце Гоголя в літературознавстві народів СРСР [1; 2]. На Сьомих Гоголівських читаннях (2004) професор Г.В.Самойленко окреслив перспективи української гоголіани на межі століть, охопивши 1979–2004 роки [11]. В подальшому зупинимося на останніх монографічних виданнях праць професора гоголезнавчого спрямування.

У 2002 році виходить перша монографія Г.В.Самойленка про М.В.Гоголя "Нежин – город юности Гоголя" [8]. У ній на документальному матеріалі розкривається роль м.Ніжина у житті і творчості М.Гоголя. Мемуари однокурсників подають образ загадкового юнака, наділеного артистизмом. Автор книги висвітлює театральні, художні захоплення майбутнього письменника в період перебування його в Гімназії вищих наук кн.Безбородька, перші літературні проби. Спочатку він описує, яким був Ніжин за гоголівських часів. Це одне з найбільших міст на Лівобережній Україні. У 1811 році у Ніжині проживало 12,5 тис. чоловік (у Чернігові – 4 тисячі). Гоголь приїхав до Ніжина навесні 1821 року. До цього Ніжин був полковим містом і майже не змінився. Такі дані Г.В.Самойленко наводить на основі праці О.Шафонського "Черниговского наместничества топографическое описание" (Київ, 1851). Ніжин, обнесений валом та частоколом, був великим торговим центром. За Гоголя цей вал зруйнувався, та й потреби відбудувати його вже не було. У першому розділі книги Г.В.Самойленко детально описує найголовніші вулиці міста, собори та храми як визначні пам'ятки історії, подає їх ілюстрації; показує роль грецької громади у розвитку міста. Цими вулицями ходив М.Гоголь, у цих храмах бував юний гімназист. Тому, як пише Г.В.Самойленко, у творах Гоголя постійно натрапляєш на описи, які схожі до деяких об'єктів Ніжина. Це "и "присутственное место", "богоугодное заведение", да и сам город, его улицы с уютными домиками и садовыми деревьями. Хотелось бы обратить внимание еще на одну особенность Нежина, которая нашла свое отражение в его творчестве. Это наличие ярмарок, которые были неотъемлемой составной частью города и которые так любил Гоголь" [8, с. 21–22]. Автор монографії переконує нас у тому, що Гоголь бував на Ніжинських ярмарках тричі на рік: Покровському, Троїцькому, Всеїдному, і наводить цитати з його творів. Любив бувати Гоголь і на звичайних базарах, зустрічався з селянами, цікавився народною творчістю, звідки брав матеріали для "Книги всякой всячины, или Подручной энциклопедии". Далі подається історія виникнення Гімназії вищих наук кн.Безбородька, у якій з 1821 по 1828 рр. навчався М.Гоголь. Г.В.Самой-

ленко називає ряд прізвищ, які певним чином пов'язані з виникненням гімназії, зокрема архітектора Л.І.Руска, Івана де Лукіні, О.Г.Кушелева-Безбородька, І.А.Безбородька, В.Г.Кукольника, який провів велику роботу з набору викладацьких кадрів, забезпечення матеріальної бази; І.С.Орлая, який займався організацією навчального процесу у гімназії; дає коротку характеристику першим викладачам: К.В.Шаполинському, професору математичних та природничих наук; С.М.Андрущенку, професору латинської словесності; Ф.Й.Зінгеру, професору німецької словесності; І.Я.Ландражину, викладачу французької словесності; К.С.Павлову, викладачу малювання; І.Г.Кулжинському, викладачу латинської мови; П.І.Нікольському, професору піітики і російської словесності та іншим.

В аналізованому дослідженні Г.В.Самойленко наголошує, що розвитку творчих здібностей гімназистів сприяла також бібліотека, яка складалася з 2160 томів книг, подарованих О.Г.Кушелевим-Безбородьком. За архівними документами є можливість відтворити перелік книг та основних джерел, за якими навчалися гімназисти, адже і вся бібліотека гімназії гоголівських часів викликає неабиякий інтерес у вчених.

Велику увагу автор книги "Нежин – город юности Гоголя" приділяє театральним захопленням гімназистів. М.В.Гоголь ще в дитинстві разом з батьками брав активну участь у постановці вистав у вельможі В.Троцинського. Це захоплення не залишило і Гоголя-гімназиста. Він сам писав п'єси, одну з яких поставив на сцені гімназійного театру, грав ролі, переважно жіночі.

Велику майстерність М.Гоголя у п'єсі "Ревізор" підкреслює В.Любич-Романович: "...все герои его пьесы ходили живыми перед нами, а не говорящими манекенами, как то было видно на сцене... Замечательное чтение своих драматических призведений Гоголем на голоса давало слушателю его полное представление о том, что он слушает целую гармонию жизни в лице многих различных между собою классов, ведущих общественную беседу... Словом, Гоголь был артистом в прямом значении этого слова..." [8, с. 93–94]. Г.В.Самойленко вважає, що театр Ніжинської гімназії вищих наук мав посісти відповідне місце в історії театального мистецтва. Це розвивало любов до драматургії та літератури.

Літературна діяльність гімназистів висвітлюється у монографії найглибше. Автор розпочинає свою розповідь з видання рукописних журналів та альманахів, де були вміщені сатиричні та гумористичні твори М.Гоголя. Ці альманахи виходили під такими заголовками: "Парнасский навоз", "Звезда", "Метеор литературы". До літературного кола Гоголя входили П.Г.Редкін, Є.П.Гребінка, В.В.Тарновський, М.І.Білевич, В.І.Любич-Романович, О.С.Данилевський, М.Я.Прокопович, Н.С.Кукольник, М.О.Риттер та ін.

У цьому розділі йдеться про життєву і творчу долю випускників Ніжинської вищої школи. Г.В.Самойленко робить висновок про існування ніжинської літературної школи, яка визначала творче обличчя багатьох митців. У книзі вміщені портрети випускників Ніжинської гімназії вищих наук.

У розділі "Здесь везде витает дух Гоголя" Г.В.Самойленко описує пам'ятники М.Гоголя у Ніжині, розповідає про Гоголівський навчально-методичний центр, музей М.Гоголя та представляє праці вчених Ніжинської вищої школи про М.Гоголя за циклами. Тут вміщені деякі фотографії з музею М.Гоголя, Гоголезнавчого центру, форсаці окремих видань ніжинських учених про відомого письменника, пам'ятників М.Гоголю у Ніжині, сторінки ксерокопій навчальних відомостей гімназистів, які свідчать про їх успішність.

У монографії "Николай Гоголь и Нежин" [9] професор Г.В.Самойленко дає аналіз процесу навчання у Ніжинській гімназії вищих наук. Оскільки князь І.А.Безбородько у листі до царя Олександра І про заснування у Ніжині Гімназії вищих наук писав про те, що вона має стати місцем для отримання освіти "тех неимущих дворян и другого состояния молодых людей, кой по скудности своей не могут иметь достаточных способов к приготовлению себя на службу Вашего Императорского Величества" [9, с. 82], то більшість дітей віком від 9 до 12 років були прийняті на навчання за власний кошт. Перший набір гімназистів тривав цілий рік. За власний кошт був прийнятий на навчання і Микола Гоголь. Автор книги подає повні списки студентів першого набору, у яких ім'я Миколи Яновського у третьому класі. Хоча навчання у гімназії мало тривати дев'ять років, як зазначає дослідник, цей термін ділився на три періоди: початкова освіта (3 роки), середня (3 роки), вища (3 роки). Студенти проживали у приміщенні гімназії. Навчання у гімназії дозволялося і дітям, які мешкали на квартирах у місті. Ніжинська гімназія відрізнялася від інших тим, що її учнів відпускали на свята додому, а у вихідні дозволяли виходити в місто.

Побут та навчання Миколи Гоголя в гімназії автор монографії показує в листах та спогадах викладачів, однокурсників та самого Гоголя до батьків. Він наводить зразок розкладу занять з понеділка до неділі, таблиці щомісячних відомостей успішності Миколи Гоголя. Аналізуючи відомості, Г.В.Самойленко приходять до висновку, що навчався М.Гоголь спочатку без особливого старання, про що говорять посередні оцінки; згодом його ставлення до навчання змінюється в кращий бік, хоча поведінка вимагала бути кращою, оскільки Гоголь ніколи не терпів принижень і потрапляв до списку правопорушників. Професор Г.В.Самойленко опрацював багато архівних документів, зумів відшукати маловідомі факти, які цікаві науковцям. Наприклад, не всім відомо, що Гоголь проявляв інтерес до

будівельної справи, пропонував свої послуги у цій галузі. Збереглися його деякі проекти будівель.

Г.В.Самойленко в монографії публікує такі листи, які дають змогу повніше уявити особу Гоголя-гімназиста, а згодом і Гоголя-письменника, у яких той критично відгукується про своїх викладачів, з цікавістю розповідає про театральні спектаклі, часто про життєві дрібниці мешканців Ніжина – торговельні угоди, весілля, великі урожаї фруктів, кліматичні прояви, пошиття одягу і т.ін.

Не менш цікавим у монографії є розділ "Библиотека гимназии и круг чтения Н.Гоголя". Важливим є те, що професор Г.В.Самойленко з багатої інформації про бібліотеку Гімназії вищих наук зумів виділити ту, яка показує, як збагачувалася бібліотека (у 1820 – 2160 книг, у 1830 – 12374 екземпляри), як використовували її фонди гімназисти. Коли директором гімназії став І.С.Орлай, велика увага керівництва зосереджувалася на придбанні підручників, необхідних для здійснення навчального процесу. Серед навчальної та художньої літератури у бібліотеці були старовинні книги, рукописи XVI–XVIII ст., переписні книги, кодекси, статuti. Все це спонукало гімназистів до науково-дослідницької роботи. Студенти також купували книги, журнали за власний кошт. Таким спільним книжковим фондом завідував М.Гоголь, вимагаючи від усіх бережливого ставлення до книги. По навчальному закладу поширювалися переписані від руки поеми О.Пушкіна, балади К.Рилєєва, "Горе от ума" О.Грибоєдова. Керівництво ВНЗ вирішило припинити вільнодумство, прийнявши рішення про нагляд над гімназистами та заборону читати щось інше, крім підручників.

У Миколи Гоголя все більше проявляється інтерес до книги. Коло його читацьких інтересів розширюється у таких напрямках: для задоволення власних потреб, з навчальною метою, як зразок для своєї творчості, як матеріал для постановки вистав. Як пише Г.В.Самойленко, читацькі формуляри М.Гоголя не збереглися, тому невідомо, які книги він брав у бібліотеці гімназії. Це могли бути книги з математики, географії, історії, культурології.

Далі автор монографії "Николай Гоголь и Нежин" зосереджує свою увагу на ранній творчості М.Гоголя ніжинського періоду. Це, в першу чергу, листи до матері, друзів. Дослідник наводить уривки таких листів, у яких творчі сили Гоголя уже знаходять свій вияв. Згодом усе більше в його листуванні прослідковується гумор, сарказм, іронія. Гострота поглядів Гоголя не пропускала жодної деталі, хоча це не завжди сприймалося друзями, прихильниками романтичної поезії. Професор Г.В.Самойленко вважає, що так було більше всього через незвичайність творів Гоголя, у яких за допомогою засобів сатири висвітлювалося життя гімназистів,

жителів Ніжина. Гумористично-сатиричне забарвлення має і повість М.В.Гоголя "Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан", де автор не тільки сміється над непристойними виявами життя, але й прагне до благородних учинків. Як коментує Г.В.Самойленко, про це можна здогадатися із заголовка повісті, коли друга частина розшифровує зміст першої, те "нечто", яке інтригує читача з самого початку. Дослідник вперше розкриває історико-побутову основу твору, аналізує п'ять глав знищеної Гоголем повісті, у яких ідеться про конкретні місця у Ніжині, про конкретних людей, з якими був знайомий сам Гоголь, про конкретні події, у яких міг брати участь Гоголь: освячення церкви на грецькому кладовищі, вибори до грецького магістрату, Всеїдна ярмарка, зустріч з генералом Полем, від'їзд на літні канікули.

Першою публікацією М.Гоголя була поезія "Італія" в журналі "Сын Отечества" (1829) без підпису автора. Г.В.Самойленко у монографії друкує повний текст поезії і наводить думку П.Куліша, що вона є уривком поеми "Ганц Кюхельгартен", яку заперечує А.Коялович, оскільки поема і вірш "Італія" написані різним віршовим розміром. Гоголезнавець Г.В.Самойленко вважає її як самостійний твір Гоголя і подає історію написання поеми і відгуки про неї. Аналізуючи поему, він звертає увагу на відчуття у ній пушкінських особливостей ритміки. У кінці поеми Гоголь вміщує "Думу" як ліричний відступ, у якому висловлює своє ставлення до призначення людини на землі [9, с. 183]. Це устремління Гоголь вбачає у служінні на благо Вітчизни, у подоланні всіх труднощів і перемозі добра. Дослідник творчості М.В.Гоголя професор Г.В.Самойленко робить висновки про критерії формування естетичних поглядів Гоголя, про добру теоретичну підготовку гімназистів, яка стала фундаментом для літературної творчості, про те, що інтерес до ніжинської історії виявить інтерес до історії як науки.

В останній рік навчання Гоголя в Ніжинській гімназії вищих наук назріла справа про вільнодумство, яка полягала у боротьбі прогресивних та реакційно настроєних викладачів. Г.В.Самойленко детально описує суть цієї справи з початку переведення І.С.Орлая до Рішельєвського лицюю і звільнення з посади директора гімназії. Страждали від цього студенти, які нібито навчалися за незатвердженими підручниками, читали заборонені твори. Їх часто викликали на допит, оскільки вони стали на захист своїх професорів. На допит був викликаний і Микола Гоголь. Г.В.Самойленко наводить копії свідчень Гоголя, Колишкевича, свідоцтва про звільнення професора Білоусова.

Наприкінці навчання Гоголь зрозумів, що без глибоких знань він не зможе здійснити мрії про своє служіння Вітчизні. Г.В.Самойленко показує, як він наполегливо до цього йде, які зміни трапилися у свідомості майбут-

нього письменника. Це знову-таки найкраще простежується у листах М.Гоголя. Він вирішив за канікули наздогнати упущене. Заява про те, що гімназія йому нічого не дала, була виголошена ним у стані емоцій, адже в атестаті переважали добрі та відмінні оцінки. Після Ніжина Гоголь ніде не навчався, але був професором Санкт-Петербурзького університету і претендував на цю посаду в університеті святого Володимира [9, с. 200].

У главі "Н.Гоголь и "нежинские однокорытники" розповідається про випускників Ніжинської гімназії вищих наук, які групувалися навколо трьох постатей: М.Кукольника, М.Гоголя, М.Прокоповича. Дослідник творчості Гоголя Г.В.Самойленко розповідає про дружбу Гоголя з О.Данилевським, В.Тарновським та іншими випускниками. "Одні стосунки були суто дружніми, інші – професійними, треті – приятельськими", – характеризує він.

Г.В.Самойленко мав обов'язково написати главу "Нежинские реминесценции в творчестве Н.Гоголя", адже не знаючи про ніжинський період життя Гоголя, не пізнаєш до глибин процес роботи письменника над творами, які були написані після навчання у Ніжині. Прообразами наступних гоголівських героїв у "Мертвых душах", "Ревизоре", "Гетмане" стали ніжинці. Багато чого таємничого, загадкового бачив Гоголь у Ніжин-озері, у двадцяти православних храмах, Ліцейській вулиці (грецькому будинку), будинку поляка Шаула та ін. Відгомін ніжинських легенд знаходимо у гоголівських творах, а цікаві деталі життя Гоголя-гімназиста збагачували його творчу уяву.

У монографії "Музей Гоголя в Нежине" (Ніжин, 2008) Г.В.Самойленко висвітлює історію створення та функціонування музею М.Гоголя у Ніжинській вищій школі від його становлення до наших днів. Свою розповідь він розпочинає зі встановлення у 1881 році пам'ятника М.Гоголю у місті Ніжині. Звання М.В.Гоголя Ніжинський педінститут отримав у 1939 році. У 1975 році пам'ятник М.Гоголю встановлено на території університету.

У 1909 році відбулося відкриття меморіальної дошки на приміщенні навчального закладу (присвячувалося 100-річчю з дня народження письменника). У зв'язку з цією подією почала функціонувати Гоголівська виставка, матеріали для якої були надіслані вченими з Москви, Петербурга, Варшави, Одеси, Львова. Г.В.Самойленко зазначає, що на виставці демонструвалися портрети Гоголя, надіслані з різних міст, інші твори живопису (наприклад, "Последние дни жизни Н.В.Гоголя" Солоніцина, "Пушкин у Гоголя" Клодта, "Гоголь, читаючий "Ревизора" Табуріна та ін.), листи, афіші про постановку "Ревизора", списки гімназистів, перші публікації "Вечеров на хуторе близ Диканьки", "Ревизора", "Миргорода", а також рукописи основних творів письменника, які придбав у родичів Гоголя Г.О.Кушелев-Безбородько у 1845 році і подарував бібліотеці. Всі ці

матеріали, як зазначає Г.В.Самойленко, зберігалися в бібліотеці Історико-філологічного та педагогічного інститутів до 1934 року, а потім були передані до Національної бібліотеки ім. В.Вернадського у Києві.

На певний час музей був зачинений для відвідувачів, але з 20-х років ХХ ст. він функціонує і поповнюється новими матеріалами та експонатами. Професор Г.В.Самойленко у названій монографії вміщує багато ілюстрацій: пам'ятники, портрети, форзаци видань М.Гоголя, сторінки рукописів, корпуси університету, його аудиторії, коридори, стенди музею, собори м.Ніжина. Три експозиції музею останніх десятиліть були створені професором Г.В.Самойленком. У книзі вказується на те, що саме приміщення колишньої Гімназії вищих наук є меморіальним музеєм.

У 1984 році чернігівський художник-монументаліст Є.Кріп запропонував розписати стіни Гоголівської аудиторії за сюжетами Петербурзьких повістей та "Ревізора". І хоча не всі підтримали стильову манеру розпису автора, ця робота завершилася успіхом, адже розписи переносять глядача у світ Гоголя, змінюючи кольорову гаму. Робота Кріпа вражає своєю оригінальністю бачення гоголівського світу.

З 1939 року музей М.Гоголя мав близько двохсот експозицій, розміщених уже у двох кімнатах. У період Великої Вітчизняної війни музей не працював. Після війни він знову відчинив двері для відвідувачів. Г.В.Самойленко називає прізвиська тих людей, які доклали багато зусиль для поновлення експозицій, які поповнювали музей новими експонатами: А.Гулак, Н.Корінь, Т.Пінчук та ін. Експозиція музею вже розміщувалася на п'ятнадцяти стендах. Автор монографії також наводить уривки відгуків відвідувачів музею різних років. Далі у дослідженні детально характеризується сучасна експозиція музею:

- I. Дитячі роки М.Гоголя.
- II. Гімназія вищих наук кн.Безбородька.
- III. Підручники та навчальні посібники.
- IV. Художні та літературні заняття Гоголя-гімназиста.
- V. Останній рік навчання Гоголя. "Справа про вільнодумство".
- VI. Творчий шлях М.Гоголя.

Професор Г.В.Самойленко подає також діаграму випускників, починаючи з 1826 до 1833 року, фотокопію листа М.Гоголя до батька (всього Гоголь написав за період навчання 75 листів батькам). Інтер'єр музею доповнюється меблями ХІХ ст., канцприладдями, гіпсовими та фарфоровими виробами на сюжети гоголівських творів [7, с. 99].

У четвертій монографії Г.В.Самойленка "Творча спадщина М.Гоголя на перетині епох" (Ніжин, 2009) матеріал розташовується за чотирма основними тематичними розділами. У першому циклі статей "Н.Гоголь в

Нежинской гимназии высших наук кн. Безбородко" розповідається про навчання майбутнього письменника, його захоплення літературою, ранню творчість та театральну діяльність. Другий цикл "Н. Гоголь в кругу современников. Мир его произведений" розкриває зв'язок М. Гоголя під час перебування в Петербурзі з його "однокоритниками" М. Прокоповичем, О. Данилевським, В. Любичем-Романовичем, А. Мокрицьким, І. Пашенком, Є. Гребінкою та ін., підкреслює, що згодом коло друзів по гімназії зменшується, а в 40-х роках зв'язок з ними переривається, бо з'явилось нове оточення, та й М. Гоголь став іншим [10, с. 92].

У цьому циклі професор Г. В. Самойленко вводить читача у світ гоголівської ярмарки, описуючи, де проходили вони в Ніжині, що продавалося, які дії відбувалися на ярмарках. Гоголь відвідував ці ярмарки, тому так детально описував у своїх творах звичаї українського та російського народів. Автор монографії проводить паралелі між Гоголівською "Сорочинською ярмаркою" та описанням її у П. Шалікова в "Путешествии в Малороссию" (ярмарка в Ромнах), Ореста Сомова в повісті "Гайдамак" (ярмарка в Кролевіці), Василя Наріжного в "Два Івана" (ярмарка в с. Горбилі на Полтавщині). На відміну від інших авторів, у Гоголівських повістях діє якась демонічна сила. Пояснення цьому уже намагалися дати вчені П. Куліш, М. Петров та інші. Своє бачення цієї проблеми розкриває і Г. В. Самойленко [10, с. 11–115].

Особливий інтерес у цьому циклі викликає стаття "Новонайденный список второго тома "Мертвых душ" Гоголя". У ній іде мова про те, що в 1900 році у Москві вийшла книга "Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине" за редакцією професора М. Сперанського. Завершення книги було надруковано в Ніжині в 1901 році. У першій частині під номерами 58–65 значаться рукописи М. Гоголя. Автор статті друкує всі ці номери. У них відзначено рукопис I тому "Мертвих душ" (394 сторінки). Про другий том нічого невідомо. Нещодавно Г. В. Самойленку вдалося виявити список п'яти відомих глав II тому "Мертвих душ" на 153 аркушах. Можливо, пише автор, цей рукопис було загублено. Як він потрапив до Ніжина? Г. В. Самойленко припускає, що його міг подарувати Юридичному ліцею М. Гербель або ж хтось інший. Далі у статті автор проводить зіставлення тексту знайденого рукопису з відповідними сторінками академічного видання та двома ранніми текстами II тому "Мертвих душ" за виданням П. Куліша. Автор приходить до висновку, що знайдений рукопис відрізняється від інших повнотою та відредагованістю тексту і може бути основою для нового видання Повного зібрання творів Гоголя.

Третій цикл статей називається "Гоголь в восприятии и оценке ученых и писателей". У статтях цього циклу мова йде про спадщину Гоголя в працях учених Ніжинської вищої школи. Відлік починається з 1854 року: "Воспоминания учителя" І.Кулжинського, "Полный список печатных сочинений Гоголя" М.Гербеля (1857), "Н.Я.Прокопович и отношение его к Н.В.Гоголю" М.Гербеля (1858), "К биографии Гоголя" М.Лавровського (1881), "Памяти Гоголя (материалы для библиографической литературы о нем)" С.Пономарева (1882), Гоголівський збірник (1902), "Гимназия высших наук и нежинский период жизни Н.В.Гоголя" М.Сперанського (1902), "Гоголь и славянство" П.Заболотського (1909) та ін. У другій половині ХХ ст. творчість Гоголя досліджують Н.Жаркевич, Є.Михальський, Т.Агаєва, З.Кирилюк, П.Михед, О.Ковальчук, Г.Киричок, Т.Маєвська, Г.Самойленко, Н.Арват, Ю.Якубіна, К.Ісаєнко, Л.Гранатович та ін. Цікаві статті опублікували А.Біла, В.Сидоренко, О.Нещерет, Л.Гетман, Н.Бондар – всього 372 праці. Завершується стаття розповіддю про Гоголівський навчально-методичний центр, який очолює нині професор П.В.Михед. З 1996 року почав виходити збірник "Гоголеведческие студии" (вийшло 11 випусків).

У статті "Гоголевские традиции в многонациональной литературе XX века" Г.В.Самойленко спочатку називає, ким були здійснені переклади творів М.Гоголя, а далі простежує, як вплинула творчість Гоголя на радянських письменників: О.Фадєєва, О.Серафимовича, Б.Горбатова, І.Бабеля, В.Вишневського, О.Довженка, К.Симонова, Л.Первомайського, В.Луговського, Якуба Коласа, Янки Купали, С.Васильченка, О.Гончара, М.Стельмаха, О.Гріна, М.Булгакова, Остапа Вишню, Х.Ніязі, Д.Гуліа, І.Микитенка, К.Крапиви, С.Михалкова, О.Корнійчука та ін. Виявляючи глибинні зв'язки літератури різних народів з Гоголем, професор Г.В.Самойленко називає гоголівські інтонації в "Железном потоке" О.Серафимовича, героїкоромантичний пафос у "Первой Конной" Вс.Вишневського та "Конармии" І.Бабеля, "трансплантацію" художнього образу в К.Симонова, "оживление героя" у Л.Первомайського, гоголівські традиції в зображенні народу білоруськими письменниками, використання прийому самохарактеристики для створення образу в "Соло на флейті" І.Микитенка. Гоголь залишається до кінця не вивчений, адже кожного разу він постає перед читачем повновому [10, с. 167].

Оцінку М.Гоголю дає радянський поет М.Асєєв. Про це окрема стаття Г.В.Самойленка "Гоголь в восприятии и оценке Н.Асеева" [10, с. 169].

У статті "Наследие Гоголя в годы Великой Отечественной войны" Г.В.Самойленко переконує нас у тому, що твори Гоголя знайшли свого читача серед бійців на фронті, використовували у пропагандистській

роботі, були засобом патріотичного виховання, висміювання ворогів. Усе це виявилось дійовим у найважчий період для нашої Батьківщини [10, с. 179–180].

У завершальному циклі монографії "Произведения Гоголя в сценической интерпретации корифеев украинского театра" Г.В.Самойленко визначає гоголівську тематику в репертуарі Миколи Садовського та Марка Кропивницького і робить висновок, що внесок корифеїв театру у сценічну українську гоголіану був показово виразним. Живі образи реальної дійсності збуджували почуття глядачів, спонукали до роздумів про долю України і її народу.

Таким чином, осмислюючи зроблене літературознавцями Західної Європи та країн колишнього Радянського Союзу, бачимо, як усе більше проявляється інтерес до творчості Гоголя. Професор Г.В.Самойленко вважає, що потребує глибокого дослідження проблема "Гоголь у мистецтві", що є необхідністю створення наукової багатотомної біографії Гоголя та літературного його життя і творчості [10, с. 5].

Слід вказати ще на один бік діяльності професора Г.В.Самойленка. У 1990 році було започатковано видання збірника "Література та культура Полісся". Доктор філологічних наук, професор Г.В.Самойленко став відповідальним його редактором і упорядником. Збірник є ВАКівським, користується великою популярністю серед учених Ніжина та інших міст України. У ньому постійно діючими є три цикли: філологія, історія, теорія та історія культури, мистецтвознавство. Кожен цикл має свою редколегію. До перших трьох приєднується четвертий – архівні матеріали та знахідки. На рік виходить по кілька випусків. Зараз до друку готуються випуски №51, 52. Збірник вміщує статті, які відповідають усім вимогам ВАКівського видання і розглядають актуальні проблеми філології, історії та культури. Гоголезнавчій проблематиці присвячені випуски 3, 7, 12, 16, 24, 32, 41, 42, 45, 50 (всього 250 статей). Розглянемо кілька останніх випусків.

У випуску №32 (Ніжин, 2006) визначаються сучасні тенденції вивчення спадщини М.Гоголя та проблеми історії, культури, мистецтва Полісся XVII–XX століття. У розділі "Філологія" надруковано сім статей, присвячених гоголівській тематиці. Більшість учених продовжують досліджувати поему "Мертві душі". Одна стаття присвячена повістям "Тарас Бульба" та "Ніч перед Різдом", зокрема, інтерес викликає художнє осмислення Н.М.Жаркевич образу Гоголя в трилогії Авенаріуса "Ученические годы" [3, с. 22]. Т.Г.Михальчук визначає стилістичний аспект ситуації мовленнєвого етикету персонажів у "Мертвих душах" [3, с. 42].

"Література та культура Полісся", вип. №41 (Ніжин, 2008), розглядає спадщину М.Гоголя у сучасній інтерпретації. П'ять статей, присвячених

гоголівській тематиці, дають можливість ознайомитися з сучасним трактуванням актуальних проблем гоголіани: проблеми поетики "Мертвих душ", "Вечорів на хуторі біля Диканьки", "Миргорода" Н.Івановою, Н.Сквірою [4, с. 3; 8]; історико-побутової основи повісті Гоголя "Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан" Г.Самойленком [4, с. 47]; проблеми видання творів Гоголя українською мовою на рубежі 20–30-х років ХХ ст. К.Ісаєнко [4, с. 36].

У збірнику "Література та культура Полісся" (№42) (Ніжин, 2008), присвяченому спадщині М.Гоголя та проблемам вітчизняної і світової історії, філології та культури у сучасній інтерпретації, шість циклів: до 200-ліття з дня народження М.Гоголя; мовознавство; літературознавство; історія; теорія та історія культури і мистецтвознавство; архівні матеріали та знахідки. Перший цикл присвячений ювілею Гоголя. У ньому вміщено дві статті професора Н.Арват, у яких досліджується картина світу та кольорова гама у поемі М.Гоголя "Мертві душі"; стаття Ю.Якубіної про ніжинський період біографії М.Гоголя у дослідженнях кінця ХІХ – початку ХХ століття; статтю Г.Самойленка, який показав Тараса Бульбу у сценічній інтерпретації Марка Кропивницького. Стаття Ю.Якубіної побудована на матеріалі праць учених Історико-філологічного інституту кн.Безбородька: А.Хойнацького, М.Арістова, М.Лавровського, П.Куліша, М.Сперанського, І.Орлая, В.Кукольника, В.Савви, І.Кулжинського та ін. [5, с. 28]. Професор Г.В.Самойленко у своєму дослідженні показує, як виконання М.Кропивницьким ролі Тараса Бульби демонструвало не лише уміння автора створювати на сцені живі образи реальної дійсності, а й збуджувати почуття глядачів, спонукати їх до роздумів про долю України і її народу [5, с. 38].

45-й випуск "Літератури та культури Полісся" (Ніжин, 2008) повністю присвячений проблемам вивчення творчості М.Гоголя з підведенням підсумків та окресленням перспектив. У збірнику вміщено двадцять одну статтю ніжинських учених та вчених інших ВНЗ. Збірник розпочинається дослідженням П.Михеда про проблеми українського гоголезнавства. Першою проблемою він називає проблему українськості Гоголя і наводить цікаві факти з реального життя. Найбільш розробленою є проблема "Гоголь і українська література 1830–1840 рр.", особливо зв'язки творчості Гоголя і Шевченка. Наступна проблема – мова Гоголя як ідіолект російської мови. П.Михед визначає перспективи гоголіани: укладання бібліографії "Український Гоголь", видання творів Гоголя українською мовою [6, с. 3].

Серед інших статей цього випуску заслуговують на увагу "Еволюція жанра в "Мертвых душах" Н.В.Гоголя" П.Алексеева, "Рецепция Гоголя в немецком гоголеведении" О.Краснобаєвої, "Проблема впливу творчості

М.В.Гоголя на російськомовну прозу Є.П.Гребінки" Ю.Сироти. Неабиякий інтерес викликає стаття Г.В.Самойленка "Твори Гоголя в репертуарі Миколи Садовського". Автор розповідає про постановку Садовським "Тараса Бульби" і "Ревізора". Готуючись, наприклад, до постановки вистави "Ревізор", М.Садовський переклав її українською мовою. Багато хто до цього поставився скептично. Прем'єра пройшла з величезним успіхом. Вистава розвіяла всі підозри і довела, що українською мовою можна грати будь-яку п'єсу [6, с. 137].

Професор Г.В.Самойленко уклав два бібліографічні покажчики:

1. Самойленко Г.В. Н.В.Гоголь и литература народов СССР: Библиографический указатель / Г.В.Самойленко, Е.Н.Михальский. – Нежин, 1984. – 147 с. (Більше 2000 публікацій.)

2. Самойленко Г.В. Гоголь у XX ст.: Західна Європа, Середня Азія, Закавказзя: Бібліографічний покажчик (8426 публікацій.)

Ім'я вченого Г.В.Самойленка нерозривно пов'язане з Гоголем, Ніжинським державним університетом. Усе, що він написав і ще напише про Гоголя, дає нам можливість володіти інформацією, першими знати про нові відкриття, усвідомлювати значущість цієї постаті в історії м.Ніжина, світової літератури. Нам, нащадкам, варто подякувати гоголезнавцю Г.В.Самойленку за те, що його енергія та працелюбство, наполеглива робота з архівними матеріалами дозволяють знати Гоголя не тільки як письменника, а й особистість. Знайомство з Гоголем – це знайомство з багатьма відомими людьми, про яких так компетентно описує Г.В.Самойленко. Велика частина праць дослідника має краснзнавчий характер і є пізнавальним джерелом для ніжинців. Побажаймо йому сили і натхнення на довгі роки. Все, що написано професором Г.В.Самойленком про М.Гоголя і місто Ніжин, – це неоціненний скарб для наступних поколінь.

Література

1. Самойленко Г.В. Н.В.Гоголь в восприятии и оценке А.Фадеева // Тезисы докладов Первых Гоголевских чтений. – Полтава, 1982. – С. 38–39.

2. Самойленко Г.В. Н.В.Гоголь в литературоведении народов СССР // Тезисы докладов Вторых Гоголевских чтений. – Полтава, 1984. – С. 106–107.

3. Література та культура Полісся. – Вип. 32. – Ніжин, 2006.

4. Література та культура Полісся. – Вип. 41. – Ніжин, 2008.

5. Література та культура Полісся. – Вип. 42. – Ніжин, 2008.

6. Література та культура Полісся. – Вип. 45. – Ніжин, 2008.

7. Самойленко Г.В. Музей Н.Гоголя в Нежине. – Нежин, 2008. – 103 с.

8. Самойленко Г.В. Нежин – Город юности Гоголя. – Нежин, 2002. – 267 с.

9. Самойленко Г.В. Николай Гоголь и Нежин. – Нежин, 2008. – 315 с.

10. Самойленко Г.В. Творча спадщина М.Гоголя на перетині епох. – Ніжин, 2009. – 208 с.

11. Самойленко Г.В. Украинская гоголиана на рубеже веков (1979–2004) // Сьомі Міжнародні Гоголівські читання: Збірник наукових праць. – Полтава, 2004. – С. 149–153.

УДК 784.4.09 (Гоголь)

В.В.Полянський

Діалогічність в обробках українських народних пісень з репертуару Миколи Гоголя

Стаття присвячена аналізу сучасних наукових парадигм щодо діалогічності у мистецтвознавстві з метою виявлення особливостей їх використання у вокально-інструментальних композиціях з репертуару Миколи Гоголя.

Статья посвящена анализу современных научных парадигм относительно диалогичности в искусствоведении с целью обнаружения особенностей их использования в вокально-инструментальных композициях из репертуара Николая Гоголя.

The article is devoted to the analysis of current scientific paradigms concerning to dialogic in the art criticism with the aim to detect singularity of their use in the vocal-instrumental compositions from the repertory of Nicolai Gogol.

...Песни для Малороссии – всё: и поэзия, и история, и отцовская могила. Кто не проникнул в них глубоко, тот ничего не узнает о прошедшем бытие этой цветущей части России.

Н.Гоголь. О малороссийских песнях

Важливість вивчення багатоманітної музичної народної творчості кожного народу навряд чи хто стане на сьогодні заперечувати. Надто цікаво дізнатися як вона пов'язана з видатним представником українського народу – Миколою Васильовичем Гоголем.